

ხალხთა თვითგამორკვევის უფლების თანამედროვე გამოწვევები და მისი განხორცილების ძირითადი საერთაშორისო სამართლებრივი ასპექტები

ლევან ჯაყელი

სამართლის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის ასოცირებული პროფესორი

საკვანძო სიტყვები: პოსტკოლონიური, კონფლიქტი, დამოუკიდებლობა

წინამდებარე სტატია წარმოადგენს 2013 წლის 24-25 მაისს ქუთაისში ჩატარებული საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკულ კონფერენციაზე, „ხალხთა თვითგამორკვევის უფლება და მის რეალიზაციასთან დაკავშირებული პრობლემების კვლევის საერთაშორისო სამართლებრივი ასპექტების“ შესახებ გაკეთებული მოხსენების ერთგვარ გაგრძელებას.¹ მოხსენების ძირითად მიმართულებას, თვითგამორკვევის ისტორიული თავისებურებების, თანამედროვე მსოფლიოში მისი მნიშვნელობის, გავლენისა და რეგულაციური განახლების აუცილებლობის დასაბუთებას მოიცავდა.

ხალხთა თვითგამორკვევასთან დაკავშირებული საკი-

¹ ჯაყელი ლ., 2013. „ხალხთა თვითგამორკვევის უფლება და მის რეალიზაციასთან დაკავშირებული პრობლემების კვლევის საერთაშორისო სამართლებრივი ასპექტები. საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის შრომების კრებული. ნაწილი II. ქუთაისი. გვ. 124-131.

თხების კვლევისას იკვეთება რამდენიმე მნიშვნელოვანი მიმართულება, რომელთაც, თანამედროვე რეალობის გათვალისწინებით, გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს მისი სამართლებრივი არსის სწორად გაგებისა და პრაქტიკაში შეუფერხებელი რეალიზაციისთვის. კერძოდ, ხალხთა თვითგამორკვევის უფლების ახლებური გააზრება, მისი სუბიექტების დაზუსტება, განხორციელების საშუალებები/მეთოდები (ხალხთა თვითგამორკვევის უფლების რეალიზაციის პროცესის უფრო მკაფიო სამართლებრივი რეგლამენტაცია) და ფორმები.

გულდასწავყვითა, რომ საკითხი, რომელიც უშუალოდ უკავშირდება საქართველოს მთლიანობის, იურისდიქციის, სუვერენიტეტისა და ადამიანის უფლებათა პრობლემებს, სათანადო მეცნიერული ყურადღების მიღმა არის დარჩენილი. ნაშრომები, რომლებიც პირდაპირ თუ ირიბად ეხება აფხაზეთისა და ე.წ სამხრეთ ოსეთის საქართველოსაგან გამოყოფის პრობლემებს, ძირითადად, მოწყვეტილია რეალობას და ეძღვნება ან ისტორიულ ასპექტებს, ან კიდევ პრობლემის წარმოშობის მიზეზ-შედეგობრივი საკითხების კვლევას, რომელიც დადებითი შედეგის მომტანი ვერ იქნება. ქართველი მეცნიერ-მკვლევარების ნაშრომებში, შედეგზე ორიენტირებული, მხარეებს შორის ინტერესთა თანხვედრისა და შეხების წერტილების დაახლოების ფაქტორების ძიების აშკარა დეფიციტია. ხელისუფლების თუ პოლიტიკურ ძალთა ამარად, საქართველოს მომავლისთვის ასეთი სასიცოცხლო მნიშვნელობის საკითხის დატოვება გაუაზრებელ რისკთან არის დაკავშირებული და არსებული კრიზისის მხოლოდ გაღრმავებას შეიძლება ველოდოდ. უფრო მეტიც, შედეგად შეიძლება ქართული სახელმწიფოებრიობის კიდევ ერთხელ დაკარგვაც კი მივიღოდ. აქედან გამომდინარე, უაღრესად მნიშვნელოვანია საკითხის არსებითად, ყოველმხრივად ხელახალი შესწავლა, რომელშიც გათვალისწინებული იქნება,

პოსტკოლონიურ პირობებში, ხალხთა დამოუკიდებლობისთვის ბრძოლის, მათი ხელშეწყობის, რეგულირებისა და ზემოქმედების ჩამოყალიბებული პრაქტიკა, მსოფლიო მართლწესრიგის განვითარების ტენდენციები და ეროვნული პრიორიტეტები.

დღევანდელი რეალობა ცხადყოფს, რომ თვითგამორკვევის უფლების მეშვეობით, დეკოლონიზაცია შედეგობრივად წარმატებით განხორციელდა და დასახულ მიზანს მიაღწია, თუმცა ნაადრევია საუბარი თვითგამორკვევის, როგორც სახალხოების გამომხატველი, საერთაშორისო სამართლებრივი ინსტრუმენტის მისი დასრულებაზე. თანამედროვე საერთაშორისო საზოგადოება, ახალი რეალობის, ეთნოცენტრისტული და გეოპოლიტიკური გამოწვევების წინაშე აღმოჩნდა. სრულიად კანონზომიერად ხალხთა თვითგამორკვევის უფლებამ დანიშნულება შიცვალა და ერთგვარ ინსტრუმენტად იქცა სეპარატისტულად განწყობილი ეთნიკური ჯგუფების, ქვეჯგუფების, უმცირესობებისა და აბორიგენი მოსახელობისთვის. ამან გამოიწვია ხალხთა თვითგამორკვევის ცნების გადახედვის და ახალი მიდგომების ჩამოყალიბების აუცილებლობა.

დოქტრინაში უკვე მკაფიოდ ჩანს, რომ თვითგამორკვევას, რასაც ეყრდნობა ხალხთა დამოუკიდებლობისთვის ბრძოლის უფლება, აქვს ორი ასპექტი, შიდა და გარე.² თვითგამორკვევის შიდა ასპექტი გულისხმობს უმცირესობებისთვის საკუთარი კულტურით, ენით, რელიგიით და სხვა თავისებურებებით სარგებლობის უფლების მინიჭებას, რომლის დროსაც დღის წესრიგში არ დგება სახელმწიფოსაგან გამოყოფის საკითხი, თუმცა როგორც რუსი მეცნიერი ბ. კარტაშკინი აზუსტებს ეს არ ნიშნავს, რომ უმცირესობებს არ შეუძლიათ

2 Карташкин В.А., 2014. «право на самоопределение и территориальная целостность государств.». Обзоратель-Observer. № 10. С. 6-15. ასევე იხ. Weller M., 2009. "Setting self-determination conflicts: Recent developments. European Journal of International Law. Volume 20 No. 1, P. 111-165.

გამოეყონ სახელმწიფოებს და შექმნან საკუთარი სახელმწიფო, უბრალოდ მათ ეს მშვიდობიანი გზით უნდა გააკეთონ, ამ შედეგის მიღწევა მხოლოდ მხარეთა შეთანხმებით უნდა განახორციელდეს.³ რაც შეეხება თვითგამორკვევის გარე ასპექტს, ის მოიცავს უცხოური გავლენის, კოლონიური, ოკუპაციური თუ სხვა სახის ზემოქმედების ქვეშ მოქცეული, ხალხის შესაძლებლობას თვითგამორკვევის გზით შექმნას საკუთარი სახელმწიფო და ამ მიზნის მისაღწევად მათ შეუძლიათ გამოიყენონ შეიარაღებული ძალა.⁴

პოსტკოლონიურ პირობებში, ხალხთა თვითგამორკვევის უფლების რეალიზაცია არაერთგვაროვან დამოკიდებულებას იწვევს. კერძოდ, აქვს თუ არა იმ ხალხს და ერს თვითგამორკვევის უფლება მაშინ, როცა ისინი არ არიან გაეროს წესდებისა და საერთაშორისო აქტების თანახმად კოლონიზაციის, მეტროპოლიების დამპყრობლური პოლიტიკის მსხვერპლი. აღნიშნული დილემა საერთაშორისო საზოგადოებას და მეცნიერ-მკვლევარებს ორ ჯგუფად ყოფს. ნაწილს მიაჩნია, რომ თვითგამორკვევის უფლება აქვს ყველა ხალხს შეუზღუდავად⁵, მეორე ნაწილს კი მიაჩნია, რომ არის წინაპირობები, რომელიც განხილვას საჭიროებს და მასზეა დამოკიდებული მიეცეს თუ არა ამა თუ იმ ხალხს თვითგამორკვევის უფლება⁶. პოზიტიური აღნიშნულ მიდგომებში არის ის, რომ პოსტკოლონიურ პერიოდში და არაკოლონიზირებულ ხალხთან მიმართებაში არავინ საუბრობს აღნიშნული უფლების დაუშვებლობაზე და

აკრძალვებზე. თანამედროვე საერთაშორისო სამართლის დოქტრინა ერთმნიშვნელოვნად აღიარებს ხალხთა თვითგამორკვევის უფლებას, თუმცა ჯერ კიდევ არ არსებობს ერთიანი, შეჭერებული პოზიცია მისი სამართლებრივი შინაარსის, იურიდიული ძალის, სუბიექტების (ხალხი, ერი, ეთნიკური ჯგუფი, უმცირესობები, აბორიგენი/ადგილობრივი მოსახელობა), რეალიზაციის საშუალებების, მეთოდების, ფორმების და მარეგულირებელი სამართლებრივი აქტების თაობაზე. აღნიშნული საკითხის გაგრძელებაა ის, რომ დეკოლონიზაციის პროცესის დასრულებისთანავე განსაკუთრებით გამძაფრდა თვითგამორკვევის უფლების სამართლებრივი შინაარსის კლასიკურისგან განსხვავებული ინტერპრეტაციები.⁷ მათ საერთო მახასიათებელად იკვეთება განვითარებისაკენ სწრაფვა.⁸ ასე მაგალითად, საერთაშორისო სამართლის ერთ-ერთი წამყვანი და ავტორიტეტული მეცნიერი ი. ბლიშენკო აღნიშნავდა, რომ „ხალხის და ერის თვითგამორკვევის უფლების შინაარსზე საუბრის დროს, პირველ რიგში მე მხედველობაში მაქვს ხალხისა და ერის განვითარების შესაძლებლობა. თუ მოცემული ხალხი სარგებლობს განვითარებისთვის საჭირო ყველა შესაძლებლობით, თვითგამორკვევის საკითხი, ფაქტობრივად, გადაწყვეტილია. ხოლო თუ ხალხი არ სარგებლობს განვითარების ყველა შესაძლებლობით, დგება საკითხი მათი თვითგამორკვევის შესახებ.“⁹ აღნიშნული ფორმულა იძლევა უტრირების შესაძლებლობას, ვინ და როგორ განსაზღვრავს განვითარების საჭიროებებს და მოცულობას და რა შეუშლის ხელს ხალხთა შეუზღუდავ

3 Карташкин В.А., *ib. op. cit.* გვ. 10.
 4 Карташкин В.А., *ib. op. cit.* გვ. 10.
 5 Барсегов Ю. Г., 1993. Обязательная сила права народов на самоопределение и средства его обеспечения. М., с. 11.; ასევე *ib. op. cit.*: Матарაძე. Л., 2001. „О принципе равноправия и самоопределения народов.“ საქართველო და საერთაშორისო სამართალი (სტატიათა კრებული). რედაქტორები: კორკელია კ., სესიაშვილი ი. თბილისი, გვ. 11.
 6 Блищенко И.П., 1997. Право народов на самоопределение идея и воплощение. Содержание РИС. М.; ასევე *ib. op. cit.* David Raič., 2005. „Statehood & the Law of Self-Determination.“ The European Journal of International Law Vol. 16 no.4.

7 Xanthaki A., 2007. „Indigenous Rights and United Nations Standards, Self-Determination, Culture and Land. New York City: Cambridge University Press, 2007. Pp. 358.
 8 *ib. op. cit.* გაეროს 1986 წლის რეზოლუცია 41/128 „დეკლარაცია განვითარების უფლების შესახებ“. (<http://www.un.org/en/events/righttodevelopment/declaration.shtml>)
 9 Блищенко И.П., 1997. Право народов на самоопределение идея и воплощение. Содержание РИС. М.

ლტოლვებს აკვირებული, ფსევდო მიზნებისაკენ ან კიდევ ანგაჟირებული თუ უცხოეთიდან მართული ეროვნული ლიდერების პირადი ან იმპორტირებული ინტერესებისაგან. აღნიშნული მიდგომის საყოველთაო დამკვიდრებამდე კარგი იქნებოდა, თუ საერთაშორისო საზოგადოება სამართლებრივად დააბუხებდა, რა იგულისხმება და როგორ, ვის მიერ განისაზღვრება განვითარება, ასევე დასაბუხებელია მისი მიღწევის საშუალებები. მართალია, კოლონიზირებული ხალხის განმანთავისუფლებელი ბრძოლა პირდაპირ კავშირში იყო განვითარებასთან, თუმცა ისინი მოკლებული იყვნენ საერთაშორისო სამართლებრივ მექანიზმებს.

ზემოთ აღნიშნული დილემების განვითარების წინაპირობად შეიძლება მოვიხსნათ გაეროს წესდებით დეკლარირებული ხალხთა თანასწორობისა და თვითგამორკვევის პრინციპის ერთგვარი ოფიციალური, საერთაშორისო სამართლებრივი აქტებით განსაზღვრული სახით, მოდერნიზაცია. მართალია, აღნიშნული პრინციპის ფორმულირებაში არსად ნახსენები არ არის კოლონიური ან არათვითმართვადი ხალხი, თუმცა მისი წესდებაში გათვალისწინებისა და ადგილის მიხედვით, შემდგომი დაბუხებების გათვალისწინებით, რთული არაა მისი კონკრეტული მიზნის განსაზღვრა. ამ მხრივ საკმაოდ დამაჯერებელ და დასაბუთებულ მსჯელობას გვთავაზობს ჩვენი თანამემამულე ლევან მატარაძე. გაეროს დამფუძნებელი კონფერენციის ერთ-ერთი სამუშაო ჯგუფის მოხსენებაზე (სან-ფრანცისკო 1945 წ.) დაყრდნობით იგი „ხალხთა თანასწორობისა და თვითგამორკვევის პრინციპის“ განმსაზღვრელი ელემენტების გამიჯნულად, ურთიერთსაპიროდ ან თუნდაც ურთიერთ-ჩანაცვლების სახით გაგება-გამოყენებას არასწორად მიიჩნევს. მას მიაჩნია, რომ თანასწორობის უზრუნველყოფა აღნიშნული პრინციპის მიზანია. მოცემული მიდგომის სისუსტე გამოიხატება მისი

მოქმედების ფარგლების შეზღუდვაში. თვითგამორკვევის უფლება ხალხს შეიძლება წარმოეშვას არა მხოლოდ სხვა ხალხთან მიმართებით არათანასწორი მდგომარეობის გამო. დასაშვებად უნდა მივიჩნიოთ თვითგამორკვევის უფლების რეალიზაცია სხვა პროგრესული მიზნების მისაღწევადაც, მთავარია, ის შესაბამისობაში მოვიდეს საერთაშორისო სამართლის მოთხოვნებთან.¹⁰ გაეროს წესდების მიღების დღიდან და განსაკუთრებით 1960 წლის გაეროს მე-15 სესიაზე, 15/14 რეზოლუციით „კოლონიური ქვეყნებისა და ხალხებისთვის დამოუკიდებლობის მინიჭების შესახებ“ გამოცხადებული დეკლარაციით, შეუქცევადი გახდა კოლონიზირებული ხალხის თვითგამორკვევის პროცესი. გაეროს პრიორიტეტულ მიმართულებად იქცა დეკოლონიზაცია, რაც გამოიხატა მნიშვნელოვანი ფინანსური რესურსების ამ კუთხით გამოყოფა, ხარჯვა და სპეციალური ორგანოების შექმნა (ასე მაგ.: დეკოლონიზაციის კომიტეტი ან როგორც მას უწოდებდნენ 24-თა კომიტეტი, გენერალური ასამბლეის დამხმარე ორგანოები: აპარტიდთან ბრძოლის კომიტეტი, პოლიტიკურ საქმეთა, მეურვეობისა და დეკოლონიზაციის კომიტეტი და სხვ.). ეს ტენდენცია, რასაკვირველია, აისახა იმ პერიოდის ავტორიტეტულ მეცნიერთა დოქტრინებში, რამაც მნიშვნელოვანი როლი შეაფერხა თვითგამორკვევის უფლების ახალ, არაკოლონიურ, პირობებში კვლევის, რეგულირებისა და რეალიზაციის პროცესი. კოლონიალიზმის დრომოქმულობამ, მეორე მსოფლიო ომის შედეგად ახალი საერთაშორისო მართლწესრიგის ჩამოყალიბების აუცილებლობამ საფუძველი შეუქმნა თვითგამორკვევის უფლების აღიარებასა და მისი რეალიზაციის მხარდაჭერას. ნათელი გახდა, რომ

10 Матарაдзе Л., 2001. „О принципе равноправия и самоопределения народов.“ საქართველო და საერთაშორისო სამართალი (სტატიათა კრებული). რედაქტორები: კორკელია კ., სესიაშვილი ი. თბილისი, გვ. 12.

უსასრულოდ ვერ გაგრძელდებოდა ერთი ერის/ხალხის მეორეზე დომინირება და მით უფრო ბატონობა, ანტიკოლონიური მოძრაობები და დაპყრობილ ხალხთა განმათავისუფლებელი ბრძოლები ყოვლისმომცველი გახდა და საერთაშორისო საზოგადოებას მხოლოდ ის დარჩენოდა, რომ ქაოსისა და განუკითხაობის თავიდან აცილების მიზნით, მოექცია ის სამართლებრივ ჩარჩოში. სწორედ ამ მიზანს ემსახურებოდა გაეროს წესდებებში ხალხთა თანასწორობისა და თვითგამორკვევის პრინციპის გათვალისწინება. რასაკვირველია, გაეროს წესდებით ხალხთა თვითგამორკვევის უფლების აღიარებამ ვერ დაასრულა ის წინააღმდეგობები და კონფრონტაციები, რაც მანამდე იყო პროვოცირებული, თუმცა აღნიშნული უფლების სამართლებრივი აღიარება მნიშვნელოვანი იყო სახელმწიფოთა და დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლი ხალხის წინააღმდეგობათა შემსუბუქებისა და დამდგარი შედეგების ოფიციალური აღიარებისათვის. ერთა ლიგისგან განსხვავებით, რომელმაც შემოიღო კოლონიზირებულ ტერიტორიებზე მანდატური სისტემა და ამგვარად დააკანონა კოლონიზაცია. გაეროს წესდებამ დასაბამი დაუდო დეკოლონიზაციას და საფუძველი ჩაუყარა საერთაშორისო სამართლის ახალ დირექციებს, ხალხთა თანასწორობას და განვითარების თავისუფლებას თვითგამორკვევის მეშვეობით.

მოცემულ ეტაპზე უნდა ვაღიაროთ, რომ უკანასკნელი ორი ათწლეულის განმავლობაში, ხალხთა თანასწორობისა და თვითგამორკვევის საყოველთაოდ აღიარებული პრინციპიდან გამომდინარე, ხალხთა თვითგამორკვევის უფლებას, უმეტესი საერთაშორისო სამართლის სპეციალისტი ყველა ხალხის მიმართ აღიარებს და იშვიათად თუ ვინმე ასაბუთებს მისი შეზღუდული მნიშვნელობით გამოყენებას. მთლიანობაში თანამედროვე მსოფლიოში ხალხთა თვითგამორკვევის

საერთაშორისო-სამართლებრივი უფლება ვრცელდება ყველა ხალხზე. საქმე იმაშია, რომ თითოეულ ეთნიკურ ჯგუფს გაეროს ძალისხმევით გააჩნია განვითარების უფლება. უფრო მეტიც, მსოფლიო მნიშვნელობის მოვლენათა შორის იგი იმყოფება კაცობრიობის და მთელი საერთაშორისო საზოგადოების დაუნიებული ყურადღების ქვეშ, რაც მას საფუძველებს უმყარებს თავის სამართლებრივ მისწრაფებებში.¹¹ თუმცა საყურადღებოა მოსაზრებები, რომლებშიც დაშვებულია გამონაკლისები. მეცნიერთა ნაწილის აზრით, ხალხთა თვითგამორკვევის უფლება ეკუთვნის ხალხს მთლიანობაში და არა ცალკეულ უმცირესობებს (ე. გ. ესპიელი¹², პ. ტორნბერი¹³ და სხვ.) აღნიშნულ მეცნიერთა შეხედულებებს შორის განსხვავება, რომელიც დაკავშირებულია ეროვნულ უმცირესობათა საერთაშორისო სამართალ სუბიექტობასთან თვითგამორკვევის უფლების განხორციელების ასპექტში, განპირობებულია იმით, რომ ოფიციალურ საერთაშორისო დოკუმენტებში არ მოიძებნება მარეგულირებელი ნორმები დაკავშირებული ეროვნულ უმცირესობათა მიერ თვითგამორკვევის უფლების რეალიზაციასთან.

1992 წლის ეროვნულ ან ეთნიკურ რელიგიურ, ან ენობრივ უმცირესობებს მიკუთვნებული პირების უფლებების შესახებ გაეროს დეკლარაციაში (გენერალური ასსამბლეის № 47.134) მოცემულია ის ძირითადი პირობები, რომლებშიც უნდა იმყოფებოდნენ და ცხოვრობდნენ ეროვნული უმცირესობები. კერძოდ, აღნიშნული დეკლარაციის მე-4 მუხლის მე-2 პუნქტის თანახმად: „სახელმწიფოები ლებულობენ ყველა ზომას რათა უზრუნველყონ ეროვნულ უმცირესობას მიკუთვნებულ პირთათვის კეთილ მოწყობილი პირობები რომელშიც

11 იხ. გაეროს 1986 წლის 4 დეკემბრის „განვითარების უფლების შესახებ“ დეკლარაცია (რეზოლუცია 41/128.
 12 იხ. UN Doc./CN 4/SUB. 2/405/REV. 1 NY, United Nations.
 13 Thornberry P., 1989. Minorities and human rights law/ Report, N73. London(MRG) p. 5/3

აღნიშნული პირები შეძლებენ თავისუფლად გამოხატონ საკუთარი თავისებურებები და განავითარონ საკუთარი კულტურა, ენა, რელიგია, ტრადიცია და ჩვეულებები იმ შემთხვევათა გამონაკლისით, როდესაც კონკრეტული საქმიანობა ხორციელდება სახელმწიფოს ეროვნული კანონმდებლობის დარღვევით და ეწინააღმდეგება საერთაშორისო ნორმებს“. თუმცა აღნიშნული დეკლარაცია დუმს ეროვნულ უმცირესობათა კოლექტიური უფლებებისა და მათი თვითგამორკვევის უფლების უპრობლემოდ სარგებლობის თაობაზე. დეკლარაცია არ ითვალისწინებს, კერძოდ, როდის, რა გარემოებებში, რა გზით, რა საშუალებებითა და მეთოდებით შეუძლია ეროვნულ უმცირესობას განახორციელოს თვითგამორკვევის უფლება და რა ლეგიტიმური შედეგი მოყვება მათ მოქმედებებს. დეკლარაციაში კიდევ ერთხელ არის დაფიქსირებული საერთაშორისო საზოგადოების მყარი ერთგულება ისეთი საყოველთაოდ აღიარებული პრინციპების მიმართ როგორებიცაა „სუვერენული თანასწორობა“, „ტერიტორიული მთლიანობა და სახელმწიფოთა პოლიტიკური დამოუკიდებლობა“.

სხვა უნივერსალური საერთაშორისო დოკუმენტები აქცენტს აკეთებენ ხალხთა და არა ეროვნულ უმცირესობათა თვითგამორკვევაზე. ხარვეზი მდგომარეობს იმაში, რომ არ არის მოცემული ტერმინი „ხალხის“ განმარტება.¹⁴ შეგვიძლია მხოლოდ ვივარაუდოთ, რომ ვინაიდან ეროვნული უმცირესობები, ისევე როგორც ტიტულური ერი, ფლობს შესაბამის მახასიათებლებს (მხედველობაში გვაქვს: ენა, რელიგია, ჩვეულება, ტრადიცია და თვითმყოფადობა) თავსდება ცნება „ხალხის“ შინაარსში. უფრო მეტიც, მოყვანილი დეკლარაციის, რეგიონალური და ეროვნულ უმცირესობათა ენების

შესახებ ევროპული ქარტიის, ეუთოს, კოპენჰაგენის კონფერენციის ადამიანური განზომილების შესახებ დასკვნითი დოკუმენტის¹⁵ თანახმად, ეროვნული უმცირესობები აღჭურვილნი არიან განახორციელონ და დაიცვან საკუთარი უფლებები და ინტერესები. შესაბამისად, ისინი ფლობენ თვითგამორკვევის უფლებასაც. ერთადერთი შეზღუდვა რაც, მიზანშეწონილია, დაწესდეს მათ მიერ თვითგამორკვევის განხორციელებისას, ეს არის ტერიტორიული განცალკევების მოპოვება. ძალიან რთულია, დღევანდელ პირობებში ტერიტორიული გამოყოფის საკითხი ერთმნიშვნელოვნად დადებითად აღიქვას საერთაშორისო თანამეგობრობამ. განსაკუთრებით რთულდება საქმე მაშინ, როდესაც სახელმწიფო, რომლის ტერიტორიაზეც იმყოფება ეროვნული უმცირესობა, ქმნის ყველა პირობას მათი წარმატებული განვითარებისათვის, ხელს უწყობს მათი ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნებას და რთავს მას შინაგანი საქმეების მართვის საქმეში. ასეთ შემთხვევაში ტერიტორიული გამოყოფის საკითხის დასმის სამართლიანობა ეჭვქვეშ დგება და არ შეიძლება გავამართლოთ. სწორად აღნიშნა გაეროს ყოფილმა გენერალურმა მდივანმა, რომ მსოფლიო შეიძლება დაიყოს მრავალ პატარა წარმონაქმნებად და ამ პირობებში საყოველთაო მშვიდობა, უსაფრთხოება და ეკონომიკური კეთილდღეობა მიუღწეველ მიზნად იქცევა.¹⁶ იმ პირობებში, როდესაც სახელმწიფო სისტემატურად ზღუდავს და არღვევს ეროვნულ უმცირესობათა წარმომადგენლების, როგორც ინდივიდიალურ, ისე კოლექტიულ უფლებებსა და ინტერესებს, საერთაშორისო თანამეგობრობა მზად უნდა იყოს ტერიტორიული გამოყოფის ფაქტის აღიარებისთვის და საერთოდ ის მოწოდებული უნდა იყოს, მაქსიმალურად

14 Fitzmaurice M., 2008. *European Journal of International Law*, Volume 19, No. 4, Book reviews. P. 859. Xanthaki A., 2007. "Indigenous Rights and United Nations Standards, Self-Determination, Culture and Land. New York City: Cambridge University Press. P. 859.

15 ob.: ILM, 1305 (1990); Council of Europe Doc. CDL (91) (7) (1991); Hurts Hannun-Documents on Autonomy and Minority rights/ *Derdrechts*, 1993.

16 ob.: UN Doc/A/Res/2625 (XXV)

ხელი შეუწყოს მათ ბრძოლას თვითდამკვიდრებისათვის.

ასევე საინტერესოა ადგილობრივი მოსახლეობის (აბორიგენები) თვითგამორკვევის უფლების საკითხის გარკვევაც. 1994 წლამდე, ადგილობრივ მოსახლეთა (აბორიგენების) უფლებების შესახებ დეკლარაციის მიღებამდე არცერთ მანამდე მოქმედ საერთაშორისო დოკუმენტში თვითგამორკვევის უფლება არ მიეკუთვნებოდა აბორიგენებს.¹⁷ ამ თვალსაზრისით მტკიცებულებად შეგვიძლია გამოვიყენოთ საერთაშორისო შრომის ორგანიზაციის 1957 წლის №107 (ძალაში შევიდა 1959 წ.), და 1989 წლის №169 (ძალაში შევიდა 1991 წ.) კონვენციები. 1994 წლის აღნიშნული დეკლარაციის მთავარ ნიშანდობლივი ასპექტია პირდაპირი მითითება ხალხთა თვითგამორკვევის პრინციპზე. აღნიშნული დეკლარაციის პრეამბულის მე-15 პუნქტი მიუთითებს 1966 წლის ადამიანის უფლებათა პაქტების პირველ მუხლზე, რომელიც საერთოა ორივე პაქტისთვის, სადაც განსაზღვრულია, რომ „დეკლარაციაში არაფერი უნდა იქნას გამოყენებული, როგორც უარის გამართლება თვითგამორკვევის უფლებაზე“.

ისევე, როგორც ეროვნულ უმცირესობებთან მიმართებაში შეკითხვა – წარმოადგენს თუ არა ადგილობრივი მოსახლეობა ცნება „ხალხის“ შინაარსში გაიგივებულ კატეგორიას? – დიდი ხნის განმავლობაში იყო სადაო, რის გამოც ეჭვქვეშ დგებოდა აბორიგენების უფლება თვით გამორკვევაზე.¹⁸ თუმცა ვერაგინ აიღებს თავზე მტკიცების ტვირთს იმის შესახებ, რომ ადგილობრივი ხალხი (აბორიგენები) არ ფლობენ ისეთ თვისებებს, როგორცაა – საკუთარი ენა, რელიგია, ტრადიცია, ჩვეულება, საკუთარი თავის ქვეყნის დანარჩენი მოსახლეობიდან განყენების ცნობიერება, რომელიც მთლიანობაში ახასიათებს

„ხალხის“ ფენომენს.

ცხადია, რომ მნიშვნელოვანი გამოცდილება დაგროვდა ხალხთა თვითგამორკვევის პოსტკოლონიური ბრძოლებისა და კაცობრიობის განვითარების თანამედროვე ეტაპზე, საერთაშორისო საზოგადოების და გაერთიანებების გამართული, ეფექტური მუშაობის პირობებში, გაუმართლებელია თვითგამორკვევის უფლებაზე უპირობო აპელირება და შესაბამისად ძალის გამოყენებაც. საერთო, საყოველთაო ინტერესებიდან გამომდინარე, ხელმისაწვდომი უნდა იყოს საერთაშორისო სამართლებრივი საშუალებები, რომლებიც თვითგამორკვევის პროცესს უსაფრთხოს გახდის და მისი შედეგი საყოველთაო აღიარებას კონფრონტაციის გარეშე მოიპოვებს. ის გარემო, რომელიც დღეს საერთაშორისო არენაზე არის შექმნილი, შესაძლებელს ხდის საერთო ძალისხმევით შემუშავდეს უნიფიცირებული მიდგომა ხალხთა თანასწორობისა და თვითგამორკვევის პრინციპის პრაქტიკაში უსაფრთხო რეალიზაციისათვის. მეცნიერ-მკვლევარებს და სხვა დაინტერესებულ პირებს, პოლიტიკოსებს ბევრი ობიექტური გარემოების გათვალისწინება მოუწევთ ვიდრე გადაწყვეტილებამდე მივლენ. ამ საქმეში ყველაზე დიდი სირთულე დაკავშირებულია ხალხთა თვითგამორკვევისათვის ბრძოლის ჩამოყალიბებულ პრაქტიკასთან. შესაბამისად, მეცნიერ-მკვლევარები და სხვა დაინტერესებული პირები უნდა მოერგონ აღნიშნულ რეალობას და თავისი საქმიანობის პროცესში დაეყრდნონ საყოველთაოდ აღიარებულ ფაქტებს. ერთ-ერთი ასეთი ფაქტი, ყველა ხალხის თვითგამორკვევის უფლების აღიარებაა. დასრულდა ეპოქა, როდესაც სადაო იყო რომელი ხალხი თუ ერი ფლობს თვითგამორკვევის უფლებას. ადამიანის უფლებების შესახებ ძირითადი საერთაშორისო აქტები ზოგადად აღიარებენ, რომ „... ყველა ხალხს უფლება აქვს გარე ძალებისგან თავისუფლად,

17 იხ .: UN Doc/A/47/277, S/241.
18 იხ .: Абашидзе А.Х., Ананидзе Ф.Р., 1997. Правовой статус меньшинств и коренных народов. М., 137-138.

ყოველგვარი ზეწოლის გარეშე განსაზღვრონ საკუთარი პოლიტიკური სტატუსი და უზრუნველყონ თავისი ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული განვითარება, ამასთან ყველა სახელმწიფო ვალდებულია გაეროს წესდების თანახმად პატივი სცეს აღნიშნულ უფლებას.¹⁹ თუმცა მაშინ საფუძვლიანად თვითგამორკვევის სუბიექტად აღიარებული იყო კოლონიზირებული, დაპყრობილი ხალხი და ერი. საერთაშორისო საზოგადოებისა და შესაბამისად საერთაშორისო მართლწესრიგისთვის მოულოდნელი აღმოჩნდა თვითგამორკვევის უფლები-სადმი არაკოლონიზირებული ხალხის აპელირება, რამაც გარდა სახელმწიფოებრივი წანააღმდეგობებისა, ეთნიკური კონფლიქტების პროვოცირება მოახდინა. აქედან გამომდინარე, იკვეთება ის ძირითადი მიმართულებები, რომლებიც საჭიროებენ დაზუსტებას და საერთაშორისო სამართლებრივ ჩარჩოში მოქცევას. თუ ამ მიმართულებით სამართლებრივი ვაკუმი შენარჩუნდება და თვითგამორკვევა ხალხთა თვითნებობის ერთგვარ გამოხატვად განმტკიცდება, მრავალეთნიკური ქვეყნების დაშლა გარდაუვალი იქნება, ხოლო განსხვავებული ეთნიკური ჯგუფების თანაცხოვრება და მშვიდობის შენარჩუნება კი რთულ და მიუღწეველ მიზნად იქცევა.

ფაქტი ფაქტად რჩება, თვითგამორკვევა (ჩვენ შემთხვევაში), როგორც სამართლებრივი კატეგორია მეცნიერთა მხრიდან მეტი კვლევისა და საერთაშორისო გაერთიანების მხრიდან ყოვლისმომცველი სამართლებრივი რეგულირების ობიექტად უნდა იქცეს. ამის საფუძველს გვაძლევს, დღეისთვის გლობალურად გავრცელებული, ორი მნიშვნელოვანი ფაქტორი: 1. თვითგამორკვევის უფლებისადმი შეუზღუდავი და უაპელაციო მიმართვის სისტემატური ხასიათი და 2.

საერთაშორისო სამართლებრივი ნორმების (განსაკუთრებით, პროცესულური რეგულაციების) სიმწირე, რაც თვითგამორკვევის პროცესის უკონტროლობას და საყოველთაო მშვიდობის და უსაფრთხოების ხელყოფის წინაპირობებს ქმნის.

მიუხედავად იმისა, რომ კაცობრიობის ისტორიაში მრავლად არის ხალხთა დამოუკიდებლობისა და საკუთარი თვითმყოფადობის გადარჩენისა თუ საკუთარი ადგილის დამკვიდრებისათვის ბრძოლის ფაქტები, მხოლოდ 1945 წლიდან (გაეროს წესდებით), მსოფლიოს ერთიანი ძალისხმევით, შესაძლებელი ხდება ხალხთა თვითგამორკვევის უფლების სამართლებრივ ჩარჩოში მოქცევა და საყოველთაო, შეუქცევადი განმანათავისუფლებელი პროცესების პოლიტიკური და სამართლებრივი გარანტიებით უზრუნველყოფა.

დასკვნის სახით უნდა აღვნიშნოთ, რომ მკაფიო და ეფექტური საერთაშორისო სამართლებრივი მექანიზმების შემუშავების გარეშე „ხალხთა თანასწორობისა და თვითგამორკვევის პრინციპი“ და მისგან გამომდინარე ხალხთა თვითგამორკვევის უფლება ან ფორმალურ ხასიათს შეიძენს ან დაინტერესებული სუბიექტებისთვის გადაულახავ ბარიერად და მიუღწეველ მიზნად გადაიქცევა. ორივე შემთხვევაში არასასურველი რეალობის პერსპექტივაა და ყველა ზომა უნდა იქნას მიღებული, რათა თვითგამორკვევის უფლების სამართლიანი განხორციელების შესაძლებლობა დამსახურებულად, სამართლიანად მიეცეს ბენიფიციარ ხალხს, რომელთა ყოფითი და უფლებრივი მდგომარეობა ხელისუფლების მხრიდან ხელოვნურად იზღუდება და მძიმდება. შესაბამისად, საერთაშორისო გაერთიანებამ ყურადღება უნდა გაამახვილოს და სამართლებრივად დროულად მოაწესრიგოს:

1. რა გარემოებების არსებობისას შეუძლია ხალხს (მათ შორის ეროვნულ უმცირესობას, აბორიგენ მოსახლეობას თუ სხვას), მიმართოს

19 იხ. გაეროს ადამიანის უფლებათა 1966 წლის საერთაშორისო პაქტების 1 მუხლები; საერთაშორისო სამართლის პრინციპების შესახებ 1970 წლის დეკლარაცია და სხვ. 1986 წლის დეკლარაცია განვითარების უფლების შესახებ.

- თვითგამორკვევის უფლებას;
- 2. ვინ და როგორ უნდა აღიაროს თვითგამორკვევის უფლების საფუძვლების მართებულობა;
- 3. თვითგამორკვევის პროცესის მარეგულირებელი საერთაშორისო სამართლებრივი აქტების შემუშავება და ამოქმედება (თუნდაც ისეთი, როგორც იყო 1960 წლის 14 დეკემბერს გაეროს გენერალური ასამბლეაზე № 1514/XV რეზოლუციით მიღებული კოლონიზირებული ქვეყნებისა და ხალხებისთვის დამოუკიდებლობის მინიჭების შესახებ დეკლარაცია);
- 4. საერთაშორისო ორგანიზაციების (უნივერსალური და რეგიონალური) როლის და ფუნქციების მკაფიო განსაზღვრა (ცვლილებების შეტანა სადამფუძნებლო აქტებში);
- 5. მკაფიოდ განისაზღვროს თვითგამორკვევის განხორციელების საშუა-

ლებები და მეთოდები, მათი გამოყენების პირობები და წესი;

- 6. შემუშავდეს თვითგამორკვევის შედეგის აღიარების კრიტერიუმები;
- 7. გაეროს საერთაშორისო სასამართლოს იურისდიქციას დაემატოს (ან შეიქმნას სხვა ინსტიტუტი/ორგანო) თვითგამორკვევის უფლების განმახორციელებელი სუბიექტისა და წინააღმდეგი სახელმწიფოს შორის დავის განხილვის კომპეტენცია.

ვფიქრობ, ჩამოთვლილ საკითხებზე მიღწეულ დოქტრინალურ ერთსულოვნებას, სახელმწიფოთა შეთანხმებებს და მათ იმპლემენტაციას საერთაშორისო ურთიერთობებში გადამწყვეტი მნიშვნელობა ექნება ახალი, თანამედროვე რეალობას მორგებული საერთაშორისო მართლწესრიგის ფორმირებისათვის.

CONTEMPORARY CHALLENGES OF PEOPLE'S SELF-DETERMINATION RIGHT AND MAJOR INTERNATIONAL LEGAL ASPECTS OF ITS IMPLEMENTATION

Levan Jakeli

Doctor of Law

*Associated Professor of Legal Faculty at Shota Rustaveli
State University*

KEY WORDS: Postcolonial, Conflict, Independence

RESUME

Self-determination of people remains one of the most pressing and common problem in the world. The more frequent, ruthless and massive the struggle of people for this right becomes, the more intense and aggressive are governments' efforts to suppress this struggle.

States, international organizations and persons who have the self-determination right, basing on subjective interests and concealing them behind the legal framework, are still trying to get maximum political benefits from the armed conflict for the self-determination right that causes serious damage to the world's rule of law, governance, stability and security.

The present article includes legal issues related to the content of the people's self-determination right and to its implementation with regard to the modern realities (non-colonial nature). The author tries to bring more legal clarity to understanding and using of people's self-determination right, attempts to outline the legal grounds for using the right. Special emphasis in this article is given to the legal nature of the self-determination right under non-colonial regime.

NOTES:

1. Weller M., 2009. Settling Self-determination Conflicts: Recent Developments. *European Journal of International Law*, Volume 20 No. 1, P. 111-165. (In English)
2. Caroline E. Foster., 2001. Articulating self-determination in the draft Declaration on the rights of indigenous peoples. *European Journal of International Law*, Volume 12, No. 1, P. 141-157. (In English)
3. Raič D., 2002. *Statehood & the Law of Self-Determination*. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers p. 515. (In English)
4. Knop K., 2002. Diversity and self-determination in international law. Cambridge University press. P. XXII+ 434. (In English)
5. Arnulf Becker Lorca., 2014. Petitioning the International: A 'Pre-history' of Self-determination. *European Journal of International Law*, Volume 25, No. 2, P. 497-523. (In English)
6. Xanthaki A., 2007. "Indigenous Rights and United Nations Standards, Self-Determination, Culture and Land. New York City: Cambridge University Press. (In English)
7. Xanthaki A., 2008. Indigenous Rights and United Nations Standards, Self-Determination, Culture and Land. *European Journal of International Law*, Volume 19, No. 4, P. 859–862. (In English)
8. Kartashkin V., 2014. "The right to self-determination and the territorial integrity of states". *Обозреватель -OBSERVER*. No. 10. (In Russian)
9. Barsegov Y., 1993. The compulsory force of the right of peoples to self-determination and the means to ensure it. M. (In Russian)
10. Kovalev A., 1988. Self-determination and Economic Independence of Peoples. M. (In Russian)
11. National processes in the countries of the Near and Middle East. Resp. Ed. M.S. Ivanov. M., 1970. (In Russian)
12. Pozdnyakov E., 1994. Nation, nationalism, national interests. M. (in Russia)
13. Blishchenko I.P., 1997. The right of peoples to self-determination, the idea and realization. M. (In Russian)
14. Chernichenko S., 1999. The content of people's self-determination principle (modern interpretation). M. (In Russian)
15. Zadokhin A., 2011. People's self-determination and territorial integrity of states: categories, problems, perspectives. (In the context of human security) *Обозреватель-Observer*. № 5. (In Russian)
16. Sharmazanishvili G., 1987. The right of peoples and nations to freedom and independence. Criticism of bourgeois conventions. / G.V. Sharmazanishvili, A.K. Tsikunov. – Moscow: Publishing house Peoples' Friendship University. (In Russian)
17. Starushenko G., 1960. Principles of self-determination of peoples and nations in the foreign policy of the Soviet State. – Moscow: Publishing house Institute of International Relations. (In Russian)
18. Tuzmukhammedov R., 1969. Response to slanderers. Self-determination of the peoples of Central Asia and International Law. M.: "International relations". (In Russian)
19. Abashidze A., Ananidze F., 1997. The legal status of minorities and indigenous peoples. M. (In Russian)
20. Georgia and International Law (collection of articles). Editors: K. Korkelia, I. Sesiashvili. Tbilisi, 2001.// L. Mataradze, About the Principle of Equality and Self-Determination of Peoples. p. 10-20. (In Russian)
21. Chernichenko C., 1996. The content of the principle of self-determi-

- nation of peoples. Modern interpretation. M.: International Journal of International Law. №4. (in Russia)
22. Melkov G., 2007. The lie and the truth about the recognition of Abkhazia, South Ossetia and Transnistria. New Look. (In Russian)